

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav českých dějin

Nejnovější české dějiny

Praha 2014

Stanislav Vejvar

Dějiny tělovýchovné organizace Orel v Čechách 1909 – 1948

History of sports organization Orel in Bohemia between 1909 - 1948

Teze disertační práce

Vedoucí disertační práce Doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.

Historie tělovýchovné organizace Orel v Čechách 1909 – 1948

Jádrem mého úsilí bylo obsáhnout dějiny katolické tělovýchovné organizace Orel v Čechách v letech 1909-1948. V našem prostředí ani v zahraničí dosud neexistuje monografická práce o dějinách Orla. Zabývám se téměř výhradně působením Orla v Čechách kvůli zemským specifikům a odlišným podmínkám vývoje moravského, slezského, slovenského resp. karpatoruského Orla. Zároveň se jedná o natolik hutnou látku ke studiu, že Orel v ostatních částech někdejšího Československa si zaslouží zvláštní zpracování. V tomto ohledu registruji zájem dalších badatelů o toto téma.

O Orlu pojednávám v kontextu politického a společenského vývoje našeho státu. Jelikož se jednalo do značné míry o inspiraci ze zahraničí, pozastavuji se blíže u slovinských resp. obecně jihoslovanských kořenů orelského hnutí. Český Orel se sice ve Slovinsku inspiroval, vydal se však svojí individuální cestou. Nikdy se nejednalo o formálně a strukturálně unifikovanou slovanskou organizaci Orla. Kontakty obou orelských sdružení v Čechách a ve Slovinsku resp. v ČSR a Jugoslávii měly především svůj vzájemně inspirační, reprezentační a solidaristický význam. K setkávání docházelo za předem plánovaných příležitostí, jimiž byly většinou slety. Zde jsem se také dotkl některých spřízněných organizací, polského katolického Sokola, česko-amerického Katolického Sokola anebo dalších neslovanských katolických tělovýchovných spolků z Francie, Belgie, Německa a dalších zemí. Kolegiátní sdružení si Československý Orel hledal i mezi Lužickými Srby v Německu. Obdoba českého Orla, nazývaná Milčenko, v hornolužické oblasti však nepřerostla v masovou organizaci a fakticky se nerozvíjela.

Pro integritu tématu a terminologické vymezení je třeba reflektovat dějiny naší tělovýchovy v jejich plné šíři. Orel byl v Čechách součástí velké spolkové tělocvičné obce, v níž s ním o přízeň českých obyvatel soutěžily jednotlivé tělovýchovné spolky, které se profilyovaly zároveň politicky a ideologicky. Proto jsem se pro srovnání zabýval Československou obcí sokolskou, DTJ a FDTJ a o jejich konkrétním střetávání s Orlem. Vedle nich v této oblasti působily politicky neutrální, specializované sportovní svazy (fotbalový svaz, svaz kánoistiky ad.), jejichž záběr nebyl tak univerzální jako u zmíněných historických národních spolků.

Samotnou práci o českém Orlu jsem traktoval podle chronologické osy: Orel v Českém království úzce spojený s křesťanskosociální stranou (1909-1918), Československý Orel v české části ČSR (1919-1938 resp. 1939), Orel na počátku Protektorátu Čechy a Morava (do r. 1941 resp. 1942). Mapoval jsem rovněž orelské osudy od osvobození po nástup komunistů k moci. Přes orelské procesy jsem dospěl k orelskému exilu, nepovedeným pokusům o domácí obnovu v čase Pražského jara, až k třetí obnově v prosinci 1989 resp. zkraje roku 1990.

Kvůli zasazení do kontextu sociálního a politického vývoje jsem časově téma rozšířil před rok 1909 (přípravná fáze, zahraniční inspirace, příčiny vzniku Orla), na druhou stranu jsem překročil vymezený rok 1948 i geografickou vázanost na Čechy (Orel v Rakousku, exil v západní Evropě, zámoří). Pro komplexnost a přehlednost tématu jsem se vydal za rok 1948 a přiblížil osudy malé orelské emigrantské organizace, jejíž členové se ve svobodném světě snažili zachovat kontinuitu Orla a z uprchlických táborů (zejm. Murnau) si orelskou myšlenku nesli do širého světa. Čelnými postavami orelského exilu byli historik Bohdan Chudoba nebo politický vězeň komunismu Jiří Malášek. Navzdory roztržičnosti exilového hnutí a velkým vzdálenostem bydlíšť dokázali exulanti založit zahraniční župu, jež se členila do kontinentálních orelských oblastí (např. orelská oblast arcibiskupa A. C. Stojana v USA, oblast biskupa St. Zely v Kanadě ad.). Doma se po únoru 1948 orlové snažili zbrzdit zabavování spolkového majetku a ochraňovat svoje lidi (např. organizováním únikových cest z republiky). Dočkali se zákazu a perzekuce. Nejmladší část historie sdružení představuje jeho polistopadová obnova a současná činnost, jichž jsem se v závěru také dotkl.

Při pojetí mého textu je nutné vzít v potaz historické organizační členění Orla do žup a jednot. Vedení organizace se nacházelo na ústředním sekretariátu v Brně. Župy představovaly krajské organizace a jednoty místní organizace. Máme-li na mysli české prostředí, věnoval jsem se celkem čtyřem zastřešujícím organizacím v české zemi: župě ing. B. Pospíšila ve středních a severních Čechách se sídlem v Praze, župě J. S. Koziny v západních Čechách se sídlem v Plzni, královéhradecké župě E. J. N. Brynychy a konečně jihočeské orelské župě se sídlem v Českých Budějovicích, jež nesla jméno národního buditele a katolického biskupa J. V. Jirsíka. Župy měly pod sebou nižší organizační uskupení – jednoty, které vedly samostatnou agendu o své činnosti, která – v případě, že se zachovala, - může skýtat velké množství studijní látky.

Ve vědomí, že se jedná o organizaci působící v uvedené době na celém území našeho státu, jsem učinil odbočku k moravskoslezské, slovenské a karpatoruské větvi Orla ve sledovaném období. Vedoucí složkou hnutí byla zvláště od začátku 30. let po centralistickém prosazení župního zřízení na úkor dřívějších zemských svazů, umožňujících jistou autonomii na ústředí, moravskoslezská orelská organizace v čele s říšským, tj. celostátním, starostou Msgre. J. Šrámkem v čele. Odstředivé tendence zaznamenáváme u východočeského orelstva, jehož starosta J. Polák pociťoval negativně šrámkovský monopol v organizaci. Přesto zachoval jednotu s ústředím. Slovenské autonomistické tendence se projevovaly nejen v politice, nýbrž i v tělocvičném ruchu slovenského Orla. V roce 1935 fakticky odešli slovenští funkcionáři z celostátního vedení Orla a svou organizaci začali nazývat Slovenský Orol. K formálnímu výstupu z jednotné organizace sice nedošlo, avšak Slováci svou činnost nadále vykonávali samostatně a brněnské vedení ignorovali. Politicky se některým slovenským orlům, identifikujícím se s předsedou Slovenské ľudové strany A. Hlinkou (SLS, později HSLS), jevilo jako schizofrenní být v HSLS a podporovat tak hlinkovskou autonomistickou a nacionální politiku a zároveň spadat v tělocvičném hnutí pod Hlinkova protivníka Šrámka. III. sjezd Slovenského Orla 13. – 15. srpna 1938 se odehrával v protičechoslovakistickém duchu. Ve světle

slovenského vývoje bylo přirozené, že Orel ve Slovenském státu splynul s hlinkovskými strukturami. Cvičící mladí orlové byly sjednoceni s organizací Hlinkova mládež. Jedním z důsledků jednání orlů-autonomistů a hlinkovců byla i poválečná restrikce vůči slovenskému katolickému spolkovému životu. S odůvodněním, že by obnovený slovenský Orel mohl poskytnout prostor někdejšímu luďákům, se o jeho opětném konstituování spíše diskutovalo. Šrámkovo ústředí však žádné výrazné kroky ke svému rozšíření na Slovensko nepodniklo. Řídká aktivita Orla se týkala i Podkarpatské Rusi. Orel zde zapustil nepříliš hluboké kořeny až v roce 1938 a nestačil naplno rozvinout svoji činnost v nejuvýchodnějším cípu republiky. Politické události následující doby jeho práci přerušily. Rakouská župa ve Vídni představovala krajanský subjekt stejně starý jako organizace v ČSR.

Hlavním a základním těžištěm práce zůstal Orel v Čechách, jeho činnost a struktura s krajskými organizacemi – župami a místními jednotami ve městech a v obcích. Na základě celkem dostupného a bohatého studijního materiálu jsem se pokusil přiblížit roli, kterou Orel hrál ve 1. polovině 20. století v české společnosti, a jeho funkci v širokém lidovém katolickém hnutí, zvláště v rámci struktury Československé strany lidové (ČSL). Ačkoliv se jednalo o tělovýchovnou organizaci, byl Orel personálně a ideově propojen s ČSL. Tento úzký vztah Orlu poskytoval posilu a politickou základnu v bojích proti pokrokařským, liberálním a socialistickým skupinám, které v Orlu spatřovaly dalšího hlasatele klerikalismu, tj. katolictví propojeného s politikou. Hlavní praktickou náplní orelské činnosti byla tělovýchova (prostná, pořadová cvičení, pohybové hry, nářadové cviky). Orlové provozovali svoji tělovýchovu ve vlastních spolkových budovách – orlovnách –, v pronajímaných školních tělocvičnách, restauračních sálech nebo na venkovních hřištích. Kromě klasických prostných a nářadových cviků se nechávali inspirovat novými typy tělovýchovy a sportů. Hojně se od první republiky věnovali atletice, míčovým hrám, plavání, pěší turistice, ale třeba také cyklistice, tenisu, lyžování nebo jízdě na koni. Specifickou tělovýchovnou aktivitou zejm. od poloviny 30. let 20. století byla branná výchova, kde se členové i členky učili zacházet se střelnými zbraněmi, závodili v běhu, prokazovali orientační znalosti v terénu, připravovali se na zvládnutí situace při vojenském útoku, podstupovali zdravotnické kurzy atd. S Orlem je spojena také činnost kulturní. Oblíbená byla ochotnická divadla (např. v jednotě Dobříš), loutkářské divadelní kroužky, v bohatších jednotách byly zřizovány licencované biografy.

Zjednodušujícím pojmenováním Orla bylo „lidovecký Sokol“, čímž se zdůrazňovalo napojení spolku na Československou stranu lidovou (ČSL). Nejvýraznější ilustrací této vazby byla překrývající se funkce starosty Orla a předsedy ČSL. Oba posty v sobě spojoval celoživotně Msgre. ThDr. Jan Šrámek. I jeho životní pouť je důležitá pro orelské dějiny, neboť Šrámkův osud byl do značné míry identický s osudem „jeho“ tělovýchovné organizace. Přes personální propojení řady orlů s lidovou stranou byly obě organizace formálně samostatné a v jejich historii nalézáme i případy konkurenčních svárů a bojů o členy. Takovým příkladem je soutěžení mezi Orlem a Mladou generací ČSL nebo Orlem a Sdružením katolické mládeže během první republiky. V českém Orlu se vedle zakladatele J. Šrámka, který reprezentoval celou organizaci navenek,

objevuje řada dalších výrazných osobností, z nichž nelze opominout průkopníka dělnického katolického hnutí T. J. Jirouška, orelské zakladatele ing. Bedřicha Pospíšila, Josefa Poláka, P. Aloise Tylínka a další.

Spolu s ČSL ve světské rovině představovala katolická církev dalšího, duchovního podporovatele orelské organizace. Členy Orla bylo možné vidět na mnoha náboženských akcích, poutích, procesích, slavnostech Božího Těla, exerciciích aj. Řada kněží vstupovala do Orla. Klérus dokonce tvořil organizační kádry, nezřídka obsazoval funkce starostů jednot a žup, pravidelně vzdělavatelů. Celé dějiny této tělovýchovné organizace v Čechách se prolínají s působením katolické církve v naší společnosti. Důležitou kapitolou je Orel a tzv. kulturní boj po r. 1918, kdy orlové mnohdy suplovali policii při obraně církevního majetku, o nějž usilovali příslušníci nové Československé církve. Šlo o bývalé katolíky, kteří v některých farnostech převážili věřící věrné Římu, a z tohoto titulu si činili nároky na katolické kostely a fary.

Jelikož Orel, podobně jako Sokol, byl zaměřen primárně na sport a tělovýchovu, jež pěstoval v souladu s křesťanskou morálkou, bylo neméně důležité zaměřit pozornost ke konkrétnímu obsahu orelské tělovýchovy. Soustředím se na sportovní odvětví provozovaná orly, na české orelské slety a jejich účastníky. Pro přesnost v označení hlavní orelské spolkové činnosti bylo nutné rozlišovat mezi tělovýchovou a sportem v Orlu. Tělovýchova spočívající v neoddělitelném spojení fyzického a duševního růstu předcházela sportu, který byl chápán jako prostá soutěživost a zábava, tedy až coby druhořadá náplň činnosti.

Pro hodnocení role, jakou Orel sehrál v naší historii, bylo důležité, jak se jako katolická organizace vyrovnával s politickými, hospodářskými a duchovními změnami v české společnosti 1. poloviny 20. věku. Jako jeden z hlavních bodů zde vyvstává jeho dlouholetá konfrontace se Sokolem, který byl v porovnání s Orlm sekularizovaná liberální instituce. Velká část katolíků byla před rokem 1909 členy Sokola a založení autonomní katolické tělovýchovné organizace pokládali sokolové za zradu národní jednoty. Orlové jej naopak hodnotili jako nezbytný krok pro uchování katolické víry věřících členů Sokola. Zvláště v čase vzniku Orla docházelo k četným srážkám liberálů s katolíky, ačkoliv odliv do Orla se netýkal celoplošně všech věřících sokolů.

Nevykresloval jsem Orla jako stín Sokola nebo jako stálého nepřítele všeho liberálního. Spolková publicistika volala neustále na poplach před sokoly, liberály, socialisty, zednáři ad. Avšak běžný život v jednotách byl zaměřen na rozvoj tělovýchovy a snažil se přizpůsobit běžným potřebám svých členů. Ideologická vyhraněnost a definování nepřítele mělo udržovat ostrážitost členstva. Avšak propaganda netvořila páteř praktického programu hnutí. Jeho prvorepubliková historie vypovídá o identifikaci s Československou republikou a systémem parlamentní demokracie. V čase mnichovské krize se Orel postavil aktivně k obraně republiky. Se Sokolem, DTJ, legionáři a dalšími organizacemi se 14. října 1938 spojil do Svazu občanské pohotovosti, jenž koordinoval činnost civilistů, kteří svoje síly nabídli úřadům a armádě (např. pořádková služba, branná výchova atd.). Nešlo o institucionální spojení, nýbrž o federaci samostatných spolků určenou pro obranu státu. Druhorepubliková vláda a zejm. její vedoucí agrární křídlo usilovala o

sjednocení tělovýchovy pod státním vedením. Orlové svoji samostatnost ubránili proti prvnímu totalitizačnímu pokusu. Zákaz organizace vyhlásili až němečtí okupanti r. 1941 resp. 1942.

V řadách spojenců padlo za druhé světové války 332 orlů. Připomínanými členy Orla jsou zejm. parašutisté [Josef Bublík](#), [Jan Kubiš](#), Jozef Gabčík a Josef Valčík, kteří provedli atentát na [Heydricha](#). V koncentračním táboře Dachau zahynul orelský vzdělavatel a augustiniánský kněz P. Augustin Schubert. Za odbojovou činnost v organizaci vojenského podzemí Obrana národa byl popraven náčelník Orla MUDr. Vojtěch Jílek.

Během 1. i 2. světové války i za 3. odboje se orlové zapojili do hnutí odporu a mnozí z nich zaplatili za tuto angažovanost životem. V období 3. republiky až do roku 1948 Orel bránil samostatnost svého spolku a ve shodě se Sokolem a DTJ i přežití samostatného spolkového života jako takového. Stavěl se proti unifikacním tendencím v tělovýchově, za nimiž stáli komunisté. Hned po únoru 1948 byl Orel decimován zatýkáním čelných funkcionářů, jichž bylo na 200 odsouzeno do vězení, zabíráním majetku a zastrasováním. Činnost Orla byla až do jeho definitivního zákazu roku 1950 soustavně podvazována. Již po únoru se nedá hovořit o pasivním přežívání, spíše o okamžitém nástupu do ilegality, vnitřní emigrace i fyzickém odchodu za hranice. Akční výbory Sokola působící v Orlu zamezily další samostatné činnosti. Tam, kde orlové setrvali ve vyakčněných jednotách, probíhalo cvičení a další činnost pod sokolskou hlavičkou.

Pro orientaci a poznání orelské filozofie bylo důležité učinit srovnání Orla s obdobně silnými tělovýchovnými organizacemi dané doby. Proto jsem se rámcově věnoval i konkurenčním spolkům. Spolek Orel vytvářel specifické vnitřní sociální prostředí. Uvnitř tohoto organismu se vyvíjely zvláštní vazby, které navenek – v občanském životě – často neplatily (tykáni členů během akcí, rovnost členů, vykonávání povinností v souladu s funkcionářskou strukturou, která nekopírovala vždy sociální postavení členů). Nabízela se zde řada aspektů ke zkoumání. Patří sem dělnická otázka, neboť Orel se prvořadě soustředil na nižší sociální vrstvy. Střetávání s obdobně zaměřenými socialistickými a liberálními spolky, včetně vzájemné mediální konfrontace, jsem se snažil také zapracovat, v př. Sokola a Orla porovnat a kvantifikovat. V četnosti kritiky a útoků ve spolkovém tisku Orel předčil Sokola. Prakticky Orel využil každé příležitosti, aby svého soka zkritizoval, zatímco sokolové se spíše soustředili dovnitř organizace a protiorelskými články spíše šetřili.

V ideové rovině se sluší poukázat na roli katolického kněžstva, které působilo na všech organizačních úrovních v různých funkcích, zejm. ve funkci vzdělavatelů, majících za úkol dohlížet na náboženský růst svých členů a vychovávat je v katolické víře. V souvislosti se samostatným spolkovým hnutím katolíků připadla významná role katolickým ženám, které se hojně uplatnily v řadách Orla. Sledoval jsem angažovanost žen v katolické tělovýchovné organizaci, jejíž vedení tvořili muži, tím více, že se v případech žen-orlic jednalo často o sebevědomé a aktivní spolkové pracovnice.

Orelstvo vzdáleně připomínalo jakousi brannou složku čs. katolického hnutí. Pověst branné organizace si Orel získal díky příslušnosti řady svých členů k čs. legiím a dobrovolnické službě při obraně celistvosti nové republiky proti maďarským bolševikům r. 1919. Vojenský charakter tělovýchovy se realizoval

také v branných kurzech Orla. Zejm. ve 30. letech 20. století byl tělocvik chápán jako součást přípravy na obranu republiky. Jednalo se o zvyšování tělesné kondice a otužilosti pomocí tělocviku se zapojením vojenských prvků, na některých místech Orel vytvářel branné oddíly, které cvičily s replikami zbraní i s pravými zbraněmi.

Pohledem do někdejšího spolkového života orlů jsem zjistil zajímavé údaje o každodennosti členů a funkcionářů tohoto katolického spolku. Nabízí se zde pohled na dobové odívání (cvičební a slavnostní stejnokroje), užívanou symboliku (znak orel s křížem na štítu – symbolem víry, státní vlajkou – symbolem vlasti a činkou – symbolem síly), způsob komunikace, stavebnictví (orlovny), spolkové tradice, dobová média atd.

Hnutí mělo univerzální povahu v technickém slova smyslu. Univerzalita spočívala v tom, že katolíci mohli efektivně využít Orla nejen ke spolkovým (sportovním, zábavním), náboženským a propagačním účelům, ale také jako pořadatelskou službu. Orel se mnohostranně uplatnil na náboženských, kulturních i tělovýchovných akcích. Příkladem jsou oslavy Svatováclavského milénia r. 1929 nebo Sjezd katolíků Republiky československé r. 1935.

Téma Orel se společensky více promítlo v médiích r. 2009 při 100. výročí vzniku organizace. Mým záměrem bylo v předkládané disertaci celistvě zpracovat vymezené téma, přičemž jsem si byl vědom roztříštěnosti studijního materiálu, zejm. pramenů. V mnoha případech neexistují prameny žádné, protože němečtí okupanti zabavili spolkové knihy a další dokumentaci, což mělo za následek často jejich nenávratné ztracení. Také komunisté zabrali s majetkem písemnosti, jež dnes již nelze dohledat. A tak vedle skromných archiválií jsem čerpal primárně z dobře dosažitelných pramenů – hlavně z dobové publicistiky. Literární reflexe Orla je minimální a vyskytuje se spíše v literatuře a memoárech katolické provenience. Příkladem jsou vzpomínky premonstrátského opata ze Želiva Víta Tajovského. Zajímavé bylo hovořit s žijícími pamětníky, např. Božetěchem Kostelkou z Brna nebo PaedDr. Richardem Průchou z Plzně. Jejich svědectví jsem do práce rovněž zakomponoval.

Po rigorózní práci na téma Msgre. Bohumil Stašek, příběh kněze v politice, jsem si ověřil, že méně problematické je zabývat se jednotlivostmi (např. Svatováclavským dnům orelstva, zásadnímu sletu) nebo jedné osobě (např. A. Tylínkovi, čelnému pražskému organizátorovi), avšak syntetizovat činnost čtyř žup s desítkami jednot a košatými vztahy uvnitř i navenek bývá složitější a vyžádá si osobní nasazení a vynaložení značného badatelského času. Stále zůstává množství osob, událostí, charakteristik a dalších námětů k pokračování v tématu. Pevně doufám, že i tak moje práce bude použitelným příspěvkem pro dějiny jednoho z významných historických spolků našeho národa.

Prameny:

- Benda, V.: Křesťanství a konzervatismus. MK Praha 2002
- Bohumil Vít Tajovský v rozhovoru s Alešem Palánem a Janem Paulasem: Člověk musí hořeti.
Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2009
- Blabolil, A.: Teze I. – II. Křesťanské politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a
Československá strana lidová. Praha 1970.
- Bradáč, K.: Tělesná výchova na národních školách. Rychnov n. Kněžnou 1927
- Bradáč, K.: Příručka ke zkouškám z tělesné výchovy pro měšťanské školy. Mělník 1937
- Brynych, E.: Světlo pravé. Cyrilometodějské knihkupectví Praha 1892
- Drápala, M.: Na ztracené vartě západu. Prostor Praha 2000, s. 415 – 417
- Cinek, F.: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918-1925. Olomouc
1962
- Cinek, F.: Arcibiskup Dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo. Lidové knihkupectví Olomouc
1933
- Dacík, R. M.: Základy Katolické akce. Krystal Olomouc 1939.
- David, H.: Dějiny orelstva. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Doležal, J.: Politická cesta českého katolicismu. Hradec Králové 1929
- Doležal, J.: Český kněz. ČAT Praha 1931
- Filip, J.: Orelská myšlenka. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Fontenelle, R.: Jeho Svatost Pius XI. Vyšehrad Praha 1937.
- Fučík, T. (edit.): Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918-1938. Národní obroda Brno 1946
- Fuchs, Alfréd: Novější papežská politika. Orbis Praha 1930.
- Habart, Č. (podle zpráv P. L. Krainera, kaplana v Sedlčanech): Orel v Sedlčanech. In: Sedlčansko,
Sedlecko a Voticko. Radnice v Sedlčanech, Sedlci-Prčici a Voticích 1928
- Hála, K.: Tělesná výchova na obecných a měšťanských školách. Praha 1940
- Hladký, J. (edit.): Pražský orelský almanach z r. 1990 (strojopis), Praha 1990
- Hronek, Josef: Katolická literatura česká přítomné doby. ČAT Praha 1924
- Hruban, M.: Z časů nedlouho zašlých (vzpomínky dr. Mořice Hrubana). Česká křesťanská akademie
Řím 1967
- Chalupský, V.: Cesta českého kněze pod sekeru. Vincentinum Praha 1947
- Jan Pavel II.: Teologie těla. Paulínky Praha 2005
- Jílek, V.: První ústřední branné závody čsl. Orla, Brno 26. – 27. 9. 1936 (zpráva s výsledky). ČSO
Brno 1937
- Jiroušek, T. J.: Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české. Vlast Praha 1900

- Klimeš, B.: Orelská organizace. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Landa, Č. (edit.): Křesťanský socialismus průpravou ke křesťanskému solidarismu. Odborová ústředna křesťansko-sociální Brno 1926
- Ludvík, F.: Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně! (návrat Mons. Josefa Berana z německého koncentračního tábora 1945) Arcidiecézní pastorační ústředí v Praze 1946
- Lutinov, K. D. (edit. Zamykal, L.): Orlí fanfáry. Družina literární a umělecká Olomouc 1928
- Mařan, Ctibor: Naše křesťanská tradice. Universum Praha 1946
- Masaryk, T. G.: Česká otázka. MÚ AV Praha 2000
- Masaryk, T. G.: Moderní člověk a náboženství. MÚ AV Praha 2000
- Nesnídal, V. A.: Hrst vzpomínek z I. orelské pouti do Říma. Osvětový sbor orelské župy Pospíšilovy Praha 1934
- Nesnídal, V. A.: Ing. Bedřich Pospíšil. Duchovní vůdce orelstva v Praze. Orelská župa Pospíšilova Praha 1937
- Nesnídal, V. A.: Dr. Augustin Schubert, dachauský vězeň č. 27.127. Středočeská orelská župa Pospíšilova Praha 1948
- Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista. Překlad a edit. Sýkora, J. L. – edit. Hejčl, J. Vyšehrad Praha 1946
- Ockenfels, W.: Katolická sociální nauka. Zvon Praha 1994
- Odrážka, A. (edit.): Zpěvy domoviny (orelský zpěvník). ČSO Brno 1936
- Oliva, V.: O záboru kostela a fary bývalou národní církví čs. v Radhošti u Vysokého Mýta 21. listopadu 1920. Kotrba Praha 1940
- Panýrek, D.: Lékař a škola. Řada úvah ze školního zdravotnictví. Praha 1905
- Paulas, J. – Šebek, J. (edit.): Katolické noviny 1949 – 1989. Katolický týdeník Praha 2009
- Rošický, J.: Rakouský orel padá. Forejt Praha 1933
- Kol. aut.: Orelský almanach. ÚR ČSO Brno 1922
- Kol. aut.: Vznik a vývoj prvé orelské jednoty v Praze. Dějiny Křesťanskosociální tělocvičné jednoty První pražský Orel na Královském Vyšehradě, nyní jednoty Orla Čs. Praha II. a VI. 1911 – 1926. ČSO jednota Praha II. a VI. Praha 1926
- Kol. aut. Bohoslovců z Hradce Králové: Činnost katolíků při našem národním osvobození. Adalbertinum Hradec Králové 1931
- Kol. aut.: Hrvatski pohod u Prag na proslavu 1000-godišnjice sv. Većeslava. Pripravní odbor za Kol. aut.: Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1931
- Kol. aut.: Listování stoletím. Kronika českých zemí ve fotografii 1901 – 2000. P. S. Leader Praha 2001

- Kol. aut.: Večeslavsku proslavu u Pragu Zabreb 1929 (Jugoslovenska orlovska zveza)
- Kol. aut.: Sociální encykliky (1891 – 1991). Zvon Praha 1996
- Kol. aut.: Orelský zpěvník sletový. ČSO Brno 1922
- Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda, Veselí n. M. 1927
- Kolísek, A.: Cyrillo-Methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931. Karel Kolísek
Brno 1935
- Kop, F. – Bartůněk, V. – Novotný, A.: Praha šest set let církevní metropolí. ČAT Praha 1944
- Kutnar, F.: Generace Brázdy. K vydání připravil J. Hanzal a J. Tlapák. Historický klub Praha 1992
- Severa, V.: Dějiny tělocviku. ÚR Orla Brno 1924
- Srebrnič, J.: Tyršův duch. ČSO Brno 1932
- Vašek, B.: Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-sociální.
Katolická akce Olomouc 1931
- Vašek, B.: Doba úzkosti a varu. Studie sociálně-etické. Vesmír Praha 1936
- Vašek, Bedřich: Katolická akce. Výzva Boží k laikům. Velehrad Olomouc 1939.
- Weigner, K.: Vědecké zásady při tělesné výchově školní mládeže. Praha 1914
- Žampach, A.: Památce našich obětí pro čsl. samostatnost k 10. výročí trvání Čsl. republiky.
Ústřední jednota čs. legionářů katolíků Brno 1928
- Žampach, A.: Katolíci v zahraničních bojích o čsl. samostatnost. Úvahy, vzpomínky 1914 – 1920.
Orel Brno 1928

Literatura:

- Balík, S. – Hanuš, J.: Katolická církev v Československu 1945 – 1989. CDK Brno 2007
- Beranová, J. – Waic, M.: Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných
organizací. NM Praha 1998
- Boháč, Z.: České země a Lužice. Sursum Tišnov 1993
- Bradna, J. – Kavička, K.: Praha. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Historická společnost
Starý Velehrad se sídlem na Velehradě 2008
- Broklová, E.: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938.
Karolinum Praha 1999.
- Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň 2005
- Cílek, R. – Moulis, M.: Dokonáno jest...! Osudný březen 1939 – pohled do zákulisí.
Epocha Praha 2004.
- Čechurová, J.: Česká politická pravice. LN Praha 1999
- Čechurová, J.: Čeští svobodní zednáři ve 20. století. Libri Praha 2002

- Daněk, B.: Československá strana lidová. Její krize a obroda. Vyšehrad Praha 1990
- Dacík, T.: Církevně politický vývoj u nás po 2. světové válce. Akademické nakladatelství CERM Brno 2000
- Dolejší, J.: Duch smaragdového kříže. Dějiny rytířského a špitálního řádu sv. Lazara Jeruzalémského se zvláštním zřetelem na Čechy a Moravu. Agentura Pankrác Praha 2003
- Dostál, V. V.: Agrární strana. Její rozmach a zánik. Atlantis Brno 1998
- Dyrek, K. – Kožuch, M. – Trojan, K.: Kněžské a řeholní povolání. Rozlišení a rozvoj. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995
- Fučík, J.: Generál Podhajský. Paseka Praha 2009
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: Druhá republika 1938 – 1939. Paseka Praha Litomyšl 2004
- Grebeníčková, R.: Tělo a tělesnost v novověkém myšlení. Prostor Praha 1997
- Gulich, R.: Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu. Centrum pro náboženský a kulturní dialog při HTF UK v Praze. Edice Pontes pragenses, sv. 23. L. Marek Brno 2002.
- Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948. Orel Brno 1992
- Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989, strojopis v rozsahu 126 stran
- Hlavačka, M.: Zlatý věk české samosprávy (1862 – 1913). Libri Praha 2006
- Holeček, M. (edit.): Kardinál Josef Beran. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1999
- Cholínský, J.: Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu (s přílohou Československo 1945-1948). Dílo Kladno 2002
- Kafka, J.: Orelské procesy. In: Stříbrný, J. (edit.): Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002
- Kaplan, K.: Nekrvavá revoluce. Sixty-Eight Publishers, Canada 1985 (+ 2. kniha Procesy).
- Kaplan, K.: Stát a církev v Československu 1948-1953. Doplněk Brno 1993
- Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru. Doplněk Brno 1997
- Klimek, A.: Boj o Hrad 1. Hrad a Pětka. Panevropa Praha 1996
- Klimek, A.: Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? Panevropa, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku Praha 1998.
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl první. Libri Praha 2000
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl druhý. Libri Praha 2002
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl třetí. Libri Praha 2003
- Kol. aut.: Český politický katolicismus 1848 – 2005. CDK Brno 2008
- Kol. aut.: Československé dějiny v datech. Svoboda Praha 1987
- Kol. aut.: Přehled československých dějin, díl II. 1848-1918, sv. 1 1848-1900. ČSAV Praha 1960.

- Kol. aut.: Přehled československých dějin, díl II. 1848-1918, sv. 2 1900-1918. ČSAV Praha 1960.
- Kössl, J. – Štumbauer, J. – Waic, M.: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Karolinum Praha 2004
- Krátký, F. a kol.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963
- Kroupa, V.: Koncentrační tábory Třetí říše. Dachau, Mauthausen. ČSPB Praha 1986
- Kuklík, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Linde Praha 2002
- Kvaček, R.: – Chalupa, A. – Heyduk, M.: Československý rok 1938. Panorama Praha 1988
- Kvaček, R.: Poslední den. Z dramatického podzimu roku 1938. In: Slovo k historii, č. 17, roč. 1989, Melantrich Praha.
- Lipták, L. (edit.): Politické strany na Slovensku 1860-1989. Archa Bratislava 1992.
- Langhammerová, J.: Lidové zvyky. NLN Praha 2004.
- Machula, J.: Vatikán a Československo (1938-1948). USD AV ČR Praha 1998
- Marek, P. – Trapl, M.: Mons. František Světlík (1875-1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře. Gloria Rosice u Brna 2001
- Marek, P. – Hanuš, J.: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. CDK Brno 2006
- Marek, P.: Český katolicismus 1890 – 1914. Gloria Rosice Olomouc 2003
- Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924). Olomouc L. Marek 2005
- Mates, P.: Mezi Mnichovem a Berlínem. Státoprávní problémy druhé republiky. AUB MU Brno 1992
- Medek, V.: Cesta české a moravské církve staletími. Česká katolická charita 1982
- Ockenfels, W.: Katolická sociální nauka. Zvon Praha 1994
- Papež, J.: Československý Orel v exilu. Župa Svatováclavská. Orel Brno 2005
- Perútka, J. – Marek, J.: Grexa, J. – Kössl, J. – Reitmayer, L.: Dejiny telesnej kultury. SPN Bratislava 1988
- Podlaha, A.: Posvátná místa Království českého. Řada první: Arcidieceze pražská. Dědictví sv. Jana Nepomuckého Praha 1909
- Ráček, B.: Církevní dějiny. Vyšehrad Praha 1939
- Ráček, B.: Československé dějiny. Kuncíř Praha 1948
- Rataj, Jan: O autoritativní národní stát. Karolinum Praha 1997
- Renner, Jan: Československá strana lidová 1945-1948. Prius Brno 1999
- Reyl, F.: Sociologie v politice. ČAT Praha 1924

- Schikora, R. (edit.): Naše světla. Čtení ze životů svatých. Exerciční dům Frýdek 1947
- Schůtová, J. – Waic, M.: Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích. Vznik a vývoj do druhé světové války. Národní muzeum Praha 2003
- Sommer, K. – Julínek, J.: Politik a kněz Alois Kolísek. Arsci Praha 2012
- Šíma, J.: Právo konkordátní a konkordáty po světové válce. ČAT Praha 1934
- Šindar, J.: Zemřel pod cizím jménem. Dramatický závěr života Jana Šrámka. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2007
- Šuránek, A.: Světlo z Beňova. Lidový životopis Služebníka Božího Antonína Cyrila Stojana. Matice cyrilometodějská Olomouc 1994
- Tesař, J.: Mnichovský komplex. Prostor Praha 2000
- Tomášek, D. – Kvaček, R.: Obžalována je vláda. Themis Praha 1999
- Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938. SPN Praha 1990
- Trapl, M.: Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938. SPN Praha 1968
- Turzová, V. M.: Kartouzský vězeň Mons. Jan Šrámek. Trinitas Svitavy 2006
- Urban, O.: Kapitalismus a česká společnost. LN Praha 2003
- Vaško, V.: Dům na skále 1. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2004
- Vaško, V.: Dům na skále 2. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2007
- Vaško, V.: Dům na skále 3. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2008
- Vilinskij, V. S.: Ruská revoluce 1825 – 1936. Společenské podniky Přerov 1937
- Vnuk, F.: Andrej Hlinka. Tribún slovenského národa. THB Bratislava 1998.
- Vykoupil, L.: Slovník českých dějin. Julius Zirkus Brno 2000
- Waic, M.: Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace. Karolinum Praha 2013
- Waic, M. a kol.: Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu. Karolinum Praha 2008
- Waic, M. (edit.): Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu. Karolinum Praha 2004
- Závodník, J.: Dějiny tělesné výchovy v Československu, část II. Orelské hnutí. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně Brno 1967
- Sborníky:
- Ducháček, I. (edit.): Mandatář národa Msgre dr. Jan Šrámek. Sborník k 75. narozeninám dr. Šrámka. Universum Praha 1946
- Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011
- Marek, P. (edit.): Jan Šrámek. Kněz – státník – politik (sborník z konference o J. Šrámkovi). Katedra politologie a historie FF UP Olomouc - Moneta FM Olomouc 2004

- Müller, M. – Janoušek, J. – Mlčoch, L. – Sůva, J. – Urban, J. E. (edit.): Politika jako evangelizace. Dr. František Nosek a dnešek. Bílý slon Praha (rok vydání neuveden, ISBN 80-86315-08-8)
- Petrasová, T. – Machalíková, P. (edit.): Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století. Academia Praha 2010
- Pospíšil, C. (edit.): Nosný pilíř křesťanské demokracie JUDr. Mořic Hruban, viceprezident senátu NS padesátníkem. Dusý a Pospíšil Brodek u Nezamyslic 1938
- Řezníček, J. (edit.): František Světlík šedesátníkem (28. 12. 1875 – 1935). Lidové knihkupectví a nakladatelství Olomouc 1935
- Scheinost, J. (edit.): Pražský katolický sjezd. Obrazový památník (27.- 30. 5. 1935). Stálý výbor pro sjezdy katolíků Československé republiky v Praze 1936
- Kol. aut.: K čtyřicátému výročí sjezdu litomyšlského 1894-1934. Památce těch, kteří základy katolického hnutí budovali... ČAT Praha 1934
- Kol. aut.: Lidová ročenka 1931. ČSL 1931
- Kol. aut.: Památce gen. Duchovního Msgra Metoděje Kubáně, papežského preláta a generálního vikáře čs. branné moci, umučeného dne 5. 3. 1942 v Dachau. MO a OO ČSL Josefov 1946
- Kol. aut.: Ročenka neděle 1932. ČAT Praha 1932
- Rataj, J. – Klimek, A. – Zudová-Lešková, Z.: Z druhé republiky 1. HÚ AČR – Památník odboje Praha 1993
- Rataj, J. – Klimek, A. – Zudová-Lešková, Z.: Z druhé republiky 2. HÚ AČR – Památník odboje Praha 1993
- Kol. aut.: 70 let nakladatelství Vyšehrad 1934-2004. Vyšehrad Praha 2004

Články:

- Dejmek, J.: Československo-vatikánská jednání o modus videndi 1927-1928. In: ČČH, roč. 92 (1994), č. 2, s. 268-285.

Slovníky, encyklopedie, příručky:

- Čechura, J. (edit.): Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea. NM – ANM Praha 1998
- Dobeš, J. – Hledíková, Z. – Janák, J.: Dějiny správy v českých zemích. LN Praha 2007
- Churaň, M. a kol.: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. I. a II. díl. Libri Praha 1998
- Marek, P. (edit.): Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998. Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, nakladatelství

Gloria, Rosice u Brna 2000

Pehr, M., a kol.: Cestami křesťanské politiky. Evropská akademie pro demokracii Praha 2007

Ráček, B.: Československé dějiny. Kuncíř Praha 1948

Ráček, B.: Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Vyšehrad Praha 1940

Winter, E.: Tisíc let duchovního zápasu. L. Kuncíř Praha 1940

Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky. Libri Praha 1999

Tematické články autora disertační práce:

Vejvar, S.: Jan Šrámek a Československý Orel. In: edit. Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011.

Vejvar, S.: Jihoslovenský Orel. In: Na východ č. 2/2001 – elektronický archiv

<http://www.navychod.cz/articles.php?id=ac4c64ae-a7b6-11df-aa30-00304830bcc4>

Noviny a časopisy:

Akord

Brázda

Cyrl (časopis pro posvátnou církevní hudbu)

Časopis katolického duchovenstva

Čech

Český časopis historický

Český západ Dělnická tělovýchova (zpravodaj komunistické Federace proletářské tělovýchovy)

Historický obzor

Homiletické listy

Hlas lidu

Katolík

Květy mládí

Lid

Lidová demokracie

Lidové listy

Luďová politika

Meditace

Museum

Na hlubinu

Národní myšlenka

Našinec
Neděle
Nedělní Lidové listy
Náš dorost (měsíčník dorostu a skautů)
Obzory
Ordinariátní list Pražské arcidiecéze, roč. 1935
Orel, ústřední orgán ČSO
Orel jihočeský, věstník jihočeské orelské župy Jirsíkovy
Orelský věstník, věstník středočeské orelské župy Pospíšilovy
Orel, ústřední list Čs. Orla (Brno 1919 - 1941, Praha 1946 – 1948)
Orel, ústřední list Svatováclavské orelské župy v exilu (1950 – 1989)
Orel Sydney, list tichomořské oblasti Čs. Orla, župy Svatováclavské v exilu
Orelská osvěta
Orelská stráž
Orelský věstník
Polední Lidové listy
Pondělní Lidové listy
Pražský večerník
Přehled pro ctitele sv. Václava
Rozhlas (věstník hanácké orelské župy Šrámkovy)
Rudé právo
Slovák
Slovo k historii
Sokolské noviny
Sokolský věstník
Studentská hlídka
Sursum
Svatá Hora
Svatováclavská stráž
3. Generace,
Tělesná výchova
Tělocvičný ruch (tiskový orgán DTJ)
Venkov
Venkovan

Věstník sokolský

Věstník staroboleslavský

Věstník Ústřední jednoty československých legionářů-katolíků

Vzlet Orla, list zahraniční oblasti Orla ve Venezuele, Svatováclavská orelská župa v exilu

Vyšehrad

Vývoj

Zasvěcení

Život

Archivy a muzea:

Archiv Ministerstva vnitra, Archiv bezpečnostních složek, Praha

Archiv Orla ČR, Brno

Národní archiv ČR Praha - Chodovec

Státní okresní archiv Kladno

Státní okresní archiv Rakovník

Oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea při Národním muzeu

Zdroje na internetu:

<http://www.orel.cz/?ukaz=historie> – pomůcka ke studiu orelské historie (spolková historie na stránkách současného Orla)

<http://www.cdct.cz/petera/php/ka.php> – Petera, V.: Géniové církve a vlasti. Medailony zaslužilých kněžských osobností

Orel v Bakově n. Jizerou:

<http://www.bakovnj.cz/cs/turista/o-bakovu/vzpominky-pametniku/120-let-bakovskeho-sokola.html>

